

LITTERATUR

SJÄLAVÅRD OCH SJÄLSVÅRD — OKLARA LINJER

Av professor HJALMAR LINDROTH, Göteborg

I våras utkom en bok med titeln »Själavård — Själsvård». Föreläsalet upplyser om att den är utgiven av det tämligen nya Institutet för medicinsk psykologi och psykoterapi, vars ledare är doktor Poul Bjerre. Denne är också en av de tio författare som med var sin uppsats bidrager till bokens innehåll. De är, upplyses det, ansvariga var och en blott för sitt eget inlägg; dock har den första uppsatsen, skriven av institutets sekreterare, teol. och fil. kand. Olof Lindhe, »vuxit fram ur gemensamma diskussioner bland institutets medlemmar». Där framlägges utförligt »riktlinjerna för utbildningen».

Det vill synas mig som om allmänheten har allt skäl att intressera sig för den nya verksamhet som i boken får en så allsidig belysning. Denna kännetecknas av två grundläggande principer: den vill vara fullt vetenskaplig, och den innebär en gemensam utbildning av läkare och teologer. Genom den senare principen åsyftas en utbildning av dessa båda kategorier till samarbete i själsläkekonsten. Om detta samarbete, dess förutsättningar, former och mål säges mycket av de skilda författarna, och detta så vitt jag kan se i gott inbördes samförstånd på nästan alla väsentliga punkter. Av de tio bidragande är fyra präster eller teologer, nämligen utom den redan nämnde sekreteraren, kyrkoherde Chr. Duhne, läroverksadjunkt Giovanni Lindeberg och teol. dr Ivar Alm; fem är psykiatriker och en kvinnlig »Dr phil.».

Alla som i boken uttalar sig om de fundamentala frågorna, tycks vara överens om att själsläkekonsten hitintills inte bedrivits — och inte kunnat bedrivas — på det mest önskvärda sättet. Och detta har berott på att utbildningsmöjligheterna inte varit de bästa. Det framgår för en läsare fullt tydligt, att den kategori av själavårdare som institutets egentliga ledning representerar, finner mycket mera att klandra hos den andra parten, teologerna, än hos sina egna. Detta är begripligt. Men då anmäler sig en rad viktiga frågor: Är det med fog, som den prästerliga själavården klandras? Om så är, är det uteslutande eller väsentligen genom facklig psykoterapi som den skall förbättras? Är ett verkligt, friktionsfritt och fruktbärande samarbete mellan präst och läkare på detta område möjligt eller önskvärt? Vad skulle detta innebära av anpassning från den ena partens sida till den andra? Ty att de båda parterna, just i egenskap av »yrkesmän», hitintills inte arbetat efter samma linjer, är uppenbart. Det är detta faktum som föranlett införandet (i Föreläsalet) av en åtskillnad mellan själavård och själsvård. Det senare ordet skall uttrycka »den förvandling den gamla [det vill främst

Litteratur

säga den prästerliga] funktionen måste undergå, när den tillägnar sig den moderna själsläkekonstens erfarenheter och söker bygga på den empiriska grundval på vilken denna vuxit upp».

Man underkänner alltså den prästerliga, åtminstone den kyrkliga själavården. Det talas om »en väldig klyfta mellan människornas själsliga nöd och kyrkans förmåga att hjälpa» (s. 15); prästerna klandras för »tendensen att begränsa själavården till det rent religiösa» (s. 18), de menas ofta inte kunna bjuda annat än »tröst» (jfr s. 25, 195); också i själavården faller de tillbaka på »de gamla förstelnade trossatserna» (s. 44) o. s. v. Man framhåller också direkt den bristande psykologiska kunskapen. Även de medverkande teologerna yttrar sig på liknande sätt (man märker dock Duhnes krav på en särskild kyrklig själavård alltjämt). Det lär heller inte vara möjligt att bestrida bristerna i den kyrkliga själavården, och nog består de till god del just i det som nyss sagts. Sådant vidgås ju av många bland kyrkans egna. Men man får inte glömma, att kyrkan samtidigt haft och alltjämt förfogar över utomordentliga själasörjare, och att dessa ingalunda utövat sitt kall väl just i samma mån som de frigjort sig från de kristna grundtankarna. Men dessa själasörjare godtagas säkerligen inte heller av läkarna, ty det som nu kräves, är en själslig vård »som passar det moderna livet» (s. 16).

Man kan efter de återgivna hårda omdömena undra över, att den psykoterapeutiska sakkunskapen inte inriktar sig på att helt enkelt slå prästerna ur brädet, och på att själv ensam övertaga själasörjarerollen. Detta så mycket mer som man, säkerligen med rätta, fastslår att allt färre bekymrade människor uppsöker prästerna för att få hjälp. Skälen till att man i stället vill ta sig an prästerna, och inte »avsätta» dem (s. 43), är nog flera. Såsom ett sådant framföres påståendet att vi ännu länge måste räkna med en kristen kyrka, vars ämbetsmän har att uppehålla andlig kontakt med människosjälarna (s. 17). Då har man att försöka utvägen att göra prästerna mer skickade för sitt värv än de nu är. Men man tar nog inte fel om man påstår att också en djupare beräkning ligger under. Man syftar helt enkelt till att efter förmåga avkristna både den livsyn och den metod varmed sjuka själar ska botas. På flera ställen i boken sägs detta rent ut, på ännu flera sker det formellt sett mer indirekt och försiktigt. »Här [på själavårdens område] bryter sig i våra dagar gammalt och nytt oförsonligt mot vart annat» (s. 12). Kyrkan klandras för att hon driver metoden att föra en skuldbetungad människa fram till korset, för att hon må bekänna sin synd och få förlåtelse (s. 44); ty det är frågan om »en på det hela taget redan död tradition» (s. 45). En av teologerna (Alm) vill dock arbeta på »ett överbyggande av den gamla motsättningen mellan religion och vetenskap» (s. 106), men att det därmed är slut med kristendomen, inses om man hör att religionen nu, i anslutning till C. G. Jung, skall »betyda relation till en medvetandetranscendent [detta är ett vilseledande missbruk av termen transcendent] verklighet, ett reallt ehuru inre objekt» (s. 142). Den kvinnliga författaren anbefaller »helt andra vägar att gå» än de prästerliga, men dessa

kan beträdas »utan att brista i vördnad för kyrkan eller kristendomen». Men kristendomen får nu en gång icke, allra minst i vår tid, nöja sig med vördnad.

Man vill sålunda bibringa prästerna »en ny mentalitet» (s. 38). Jag vill inte kalla den väg varpå man från läkarhåll vill försöka detta, direkt försåtlig. Ty ingen läsare som här känner sig ha andliga värden att bevaka, kan undgå att se vad saken gäller. Och det är tydligt att psykiatrikerna kämpar för en ärlig övertygelse som de med värme omfattar. På renheten i ledarens, dr Bjerres, syften har jag aldrig tvivlat.

Man bekämpar kristendomen, men därmed menar man sig inte bekämpa religionen. Tvärtom; man arbetar för en renad, högre religion, och har mycket att säga därom. Kristendomen kännetecknas i angriparnas ögon främst av vissa orimliga dogmer, och därmed av vanmakt och främlingskap inför det som har med en tidsenlig livsuppfattning att skaffa. Än den nya religionen? Här föreligger en kärnpunkt vid bedömandet av hela förhållandet mellan kristendomen och den nya »själsvärden». Den religion som denna senare för på tungan, är ingen verklig religion. Redan till sitt begrepp innebär religion själens förbindelse med en högre, utom henne själv existerande makt — detta sista vare särskilt sagt i motsats till dr Alms nyss citerade yttrande —, och detta en ömsesidig förbindelse av givande och mottagande, belägen på ett högre, eller djupare, plan än det magiska planet, som innebär vissa grepp avsedda att mekaniskt påverka den makt varav man känner sig bero. Religion innebär förtröstan på ett personligt fattat »du», som jag kan vända mig till för att få hjälp och kraft. Utan detta kan det på sin höjd bli fråga om ofullgången eller om rudimentär religion — eller om »religiositet», en kosmisk stämning i själen, som till intet förpliktar. Nu är det tydligt, att åtminstone ingen av bokens psykoterapeuter såsom verklighet accepterar vad som nyss sagts tillkomma all verklig religion. Det hade då varit välgörande, om man klart och otvetydigt frånsagt sig all gudstro i detta ords fulla mening. Institutet tycks ha grundat skäl att hoppas att få teologer med på sin urvattnade s. k. religion. Man tycks mena att denna är tillräcklig, eller åtminstone användbar vid kontakt med »religiösa» patienter, såsom ett visst komplement till fackpsykologin.

Naturligtvis menar man sig representera vetenskapens senaste resultat gentemot kristen livsåskådning. Denna anses ohjälpligt föråldrad, och bör därför vika för en ny. Kanske står dock dessa vetenskapens »moderna» banérförare inte på en så fast grund som de själva förmenar. Vet de inte om att naturvetenskapsmännen, t. ex. biologer och astronomer, och detta flera av de största, nu yttrar sig med en helt annan försiktighet än bara för ett eller annat årtionde sedan, när de uttalar sig om världsordningen, om andens liv och själens verkligheter? Är det inte att ta på sig ett för stort ansvar detta, att i en tid då människorna i vända ropar efter ett fäste utöver dem själva, i en tillvaro som för millioner liknar ett helvete, på helt otillräckliga och hypotetiska grunder förklara det för

illusion, som skänkt och alltjämt skänker trygghet och styrka åt oändligt många både harmoniska och andligen nödställda människor, och detta ingalunda bara åt mindre »upplysta» eller överhuvud mindre högtstående?

Det är uppenbart att åtminstone ingen av läkarförfattarna, och i synnerhet inte dr Bjerre, har tillräcklig erfarenhet av vad som är det väsentliga i kristendomen. Ett exempel ur hans egen uppsats (s. 175) må till en början visa detta. Uppsatsen utgöres av en kommenterad redogörelse för ett svårbotat fall, en kvinna som fastnat i vissa tvångsföreställningar. Skulden därtill lägges av B. i mycket på det hem där patienten vuxit upp. Modern var »troende» och »en stark personlighet», som även fick sin make att »vända sin håg till Gud». Därigenom »kom hemmet att präglas av sträng kristlig anda», och i sådana fall kommer den som där växer upp »att genomsyras av ständigt tyngande och ständigt tärande skuldmedvetande». Konklusionen blir för B. naturligtvis den, att kristendomen är en mindervärdig, skadlig och livshämmande religion. Den »stränga» kristendomen i hemmet representerar tydligen för B. utan vidare just den verkliga och typiska kristendomen, den som han (s. 198) karakteriserar som »en förgången tids dunkel»! Men den kristendom som är värd sitt namn, är en kärlekens religion; och att denna kristendom skapar en helt annan anda, därom kunna många vittna som vuxit upp i sådana hem. Ingen som helst vetenskaplig bevisning hindrar oss från att tro på en Gud som söker oss i kärlek, och som kan förläna oss av denna sin kärlek sådan den uppenbarats i Jesu liv, eller från att tolka vissa av våra djupaste upplevelser som innebärande förbindelse med denna överjordiska kraftkälla. En annan sak är, att det för en icke alltför ytlig människa kan vara förbundet med svårighet och kamp att i denna tid alltid fasthålla en sådan tro. »Som vi se saken är Jesus här [nämligen som en kraft vid den ifrågasvarande patientens tillfrisknande] beteckningen för det vi kalla förnyelse — det rör sig alltså om en relativt likgiltig terminologisk fråga», heter det (s. 194). Den som så säger, har inte fattat mycket av kristendomens anda och kärna. (Till denna hör icke med nödvändighet — må detta här vara sagt — föreställningen om Kristus som ett väsen av annat ursprung än vi.) Dr Bjerres rationalism i fråga om dessa ting är märkligt nog dock inte större, än att han (s. 185) betecknar den förnyelse och frigörelse varigenom en själsjuk människa kan tillfriskna, och som han icke drar sig för att omtala som en »djupgående och överraskande förvandling», med ordet »livsmysterium». Men hur är det då beställt med vetenskapligheten i den livssyn i kraft varav han kategoriskt avvisar tron på en personlig Gud — i en eller annan form? Han bör nämligen inte nöja sig med att förneka den gamle herrn med långt skägg.

Den nya s. k. religionen och den nya läkemetoden har att bevisa sin upphöjdhet över den tro de bekämpar, nämligen genom de mål de uppställer och genom sina bättre resultat. Den kristna själavården har syftat till att föra människorna till Gud genom Kristus som hans uppenbarare, och till att förhjälpa dem till ett nytt liv i en mot-

tagen ny kraft. Kristna själasörjare, lekmän såväl som präster, har ofta i hög grad förfelat detta syfte, de har mycket ofta misslyckats, och kanske rent av stjälpit och icke hjälpt. Detta kan, utom på personlig olämplighet eller otillräcklighet, verkligen bero på att man skjutit abstrakta lärosatser framom det centrala. Till detta centrala hör emellertid mycket av det som av den nya psykoterapins målsmän avfärdas som fantasier och illusioner: medvetande om personlig skuld, både om eventuellt särskild skuld och om sådan allmän skuld som har sin huvudrot i ens själviskhet («Svagheten i vår tid är att människorna sakna skuldkänsla», Söderblom); bön om och mottagande av syndaförlåtelse; förbehållslös överlåtelse till Gud, och därigenom undfående av frid och kraft till ett liv på ett etiskt högre plan än förut, i människokärlek och offervilja, och i andlig gemenskap med andra människor. Detta sista innebär att man ryckes ut ur sin i vår tid så vanliga, ödesdigra andliga isolering. Dr Ljunggren har verkligen ett par ord om detta, men knappast som mål för terapi. Liksom doktor Bjerre vågar också en kristen tala om möjligheten av »förvandling» av människosjälar, eftersom han upplevat att sådant kan ske, och detta just genom att kristendomen tas på allvar. Men i boken hör man inte talas om så höga mål för patienternas behandling (med undantag likväl för kyrkoherde Duhne, som inte vill eliminera bort de etiska synpunkterna, talet om synd, om bättring, om ansvar o. s. v., s. 64). Vi finner många allmänna, ofta vackra och i och för sig riktiga formuleringar, såsom talet om »ett meningsfullt liv», om »ett bättre och sannare grepp om livet självt», om att »frigöras och danas till en självständig och fri människa» (Duhne). Och hos ett par av författarna finns antydningar om värdet av människokärlek — vem kan ha något emot denna? — och om en människas »ansvar» (inför vem?). Men det tycks trots detta inte ingå i den medicinska terapin att i samband med botandet lyfta den lidande upp på ett högre etiskt plan, att söka befria honom från den självupptagenhet och själviskhet som så ofta är roten till sådana människors disharmoni och otillfredsställdhet, som gäller och anser sig för »friska», och med vilka psykiatrikerna därför inte ofta får att göra i sin praktik. Men att dessa senare inte kan föra patienterna fram till något av det som nyss nämnts, är intet att förvåna sig över. Man leder inte en människa fram till radikal och bestående sinnesändring på detta djupare plan utan att själv ha upplevat åtminstone något av det som utsäges i det gammaltestamentliga ordet: »Herre, du grep mig och vart mig övermäktig.» Nej det är något annat som i boken krävs av läkaren; att han ska ha tillägnat sig »den religiösa frigjordheten» (s. 27) — varmed ingalunda avses frigjordhet genom religionen! —, och att han ska vara »religiöst orienterad» (s. 28), eller »någorlunda förtrogen med religionens värld» (s. 115); en av läkarna fordrar rent av att man ska »släppa den gamla spiritualistiska uppfattningen» av människan, eget nog utan att man därför får »bortförklara de religiösa behoven» (s. 92). Bjerre kräver att läkaren själv ska ha brutit sönder »det kristna frälsningssystemets cirklar» — återigen fram-

Litteratur

hålles de nedärvda dogmerna och det teologiska systemet som kärnan i all kristendom.

Läkaren får enligt Bjerre inte vädja till »tron», ty det blir bara »det evinnerliga kretsandet kring samma intighet» (s. 197); annars förklaras det vara patientens ensak om han vill kalla det obestämda »något» för Gud »eller något annat» (s. 41). Naturligtvis får då inte heller bön i verklig mening någon plats och begreppet »nåd» är blott föremål för oförstående överlägsenhet (s. 190, 198), liksom synd och förlåtelse; ty »synden har i vår tids föreställningar ej samma aktualitet som i en gången tids» (s. 41). Människan ska inte ävlas med strävan efter »fullkomlighet», det står bara »hindrande i vägen» för ett tillfrisknande (s. 198). Det hjälper inte stort att en av bokens teologer fastslår, att religionen måste erkännas »som en sund och legitim yttring av mänskligt själlsliv» (s. 142), när den med åberopande av förment oantastliga vetenskapliga resultat tömmes på det innehåll varigenom den skulle vara en kraft till förhöjt och renare liv. Den verkligt personligt tillägnade kristendomen bygger inte minst på upplevelse — och upplevelsen som kunskapsform påstås (s. 149) vara legitimerad av Bergson —, medan psykiatrikerna snarast blott därför nödgas erkänna religionens egenart, att de inte kunnat vara blinda för dess allmänmänskliga yttringar; de psyko-logiserar den mer eller mindre fullständigt (Duhne är på sin vakt mot denna benägenhet, s. 64).

Vi kan nu ställa den avgörande frågan: Är det bara tidsbundna och umbärliga delar av kristendomen — sådana finns — som skulle gå förlorade om den nya psykoterapin sloge igenom? Svaret måste bli ett bestämt nej.

Till verklig religion hör också helgelse och renhet. Om dem hör vi i denna skrift ingenting. De hänförs säkert utan vidare till det varigenom kristendomen förstört människolivets »sundhet». Begreppet renhet har i Västerlandet med orätt alltmera kommit att ensidigt knytas till det sexuella området. Härför bär den officiella kristendomen utan tvivel skulden. Men på det området har begreppet dock en av sina viktigaste tillämpningar. Därför måste jag såsom i viktiga avseenden ganska ansvarslöst beteckna vissa psykiatrikers, bland dessa Poul Bjerres, behandling av sexualiteten. Kristendomens renhetskrav utdömes utan vidare som föråldrat; det röjer inte »den sunda frigjordhet» (Cronholm s. 156) som anses vara det enda riktiga. Det bör visserligen medges, att kristendomen och kyrkan har åtskillig skuld i fråga om vissa missförhållanden på detta område. Vi borde, redan utan att se saken ur religiös synpunkt, ha lärt oss inse, att det är andra ting än de av kyrkan predikade som avgör en sexuell förbindelses sedlighet, nämligen frågorna om den är förenad med verklig kärlek eller ej, och om den ingås under vilja och förmåga att ta ansvar. Men det är bedrövligt att finna att dessa moderna förkunnare inte besinnar att en ung människa aldrig blir en stark och fast karaktär utan kamp, bl. a. mot de krafter som motståndslöst vill binda henne vid livets natursida, och utan att öva självdisciplin. Att bara ge efter för vad naturen poekar på, är inte det råd de unga

ska höra. Man talar om en ynglings redan tidiga oemotståndliga behov av driftens utlösning, för den fysiska och psykiska hälsans skull. Men varför pekas det inte från läkarhåll på den naturliga självreglering som sker i samband med drömlivet? Man vill inbilla oss att frigörelsen från hämningar och från etiskt-religiösa motiv för återhållsamhet leder till den åtrådda andliga friheten. I stället blir resultatet ofta slaveri under neddragande vanor. Lösliga och ohämmade sexuella förbindelser efter som tillfället bjuder, innebär personlighetens utminuterande och bortplottrande, ofta till irreparabel skada för den helhjärtade och osplittrade kärlek som kan beskåras den som i förtröstan på renhetens värde och lön bekämpat de frestelser som legat på ett för lågt, övervägande fysiologiskt plan.

Grunden för allt fruktbart samarbete är inbördes förtroende. Läkarna begär sålunda att prästerna ska hysa förtroende för den nya själsläkekonsten. Själva anser sig läkarna emellertid intet ha att lära av prästernas syn på saken — den »religiösa orienteringen» kan de skaffa sig utan dem —, och därför är uppenbarligen den nya »mentaliteten» och kristendomens utlämning av sina grundvärden villkoren för att det krävda förtroendet från prästerna ska återgäldas. Kanhända hoppas man på att kyrka och kristendom snart ska ge vika för den vetenskap som tar sig uttryck i den nya psykoterapin (vilken för övrigt själv icke saknar en dogmatisk prägel). Vi får nämligen av en av författarna höra, att »Kristendomens makt över sinnena har så småningom allt mera avtagit» (s. 147). Denne bedömare känner allt ganska illa läget hos vårt folk just nu — han kan gärna kasta en blick också västerut.

Utän tvivel är det riktigt att varje själasörjare behöver psykologi. Men minst lika värdefull är den människokunskap som förvärfvas genom rik livserfarenhet om olika slags människor, friska och sjuka, när man kärleksfullt tar del av deras bekymmer. — Den föreliggande boken bjuder givetvis på åtskilligt av värde. Psykologerna må själva diskutera de rent fackliga problemen. Men någon »fast grund» (s. 168) för en så dan själavård, som verkligen kan tjäna människorna genom att hjälpa dem att förverkliga livets mening, lägges icke av det nya institutet.

Efterskrift. Sedan ovanstående skrevs, har dr Bjerre ånyo tagit till orda. Det har skett i en bok som han kallar »Vår tro och vår förankring» (vilka är »vi»?). Här röjs samma obekantskap med kristendomens verkliga väsen som i den tidigare boken, liksom även i övrigt tvärsäkert amatörskap mångenstädes tar sig egenartade uttryck. Och klarheten är icke större än förut. Att korset i kristendomen är en svår stötesten, bekräftas också här. Därför bör det undanskaffas. Bjerre väljer en häpnadsväckande utväg. Han menar sig kunna bevisa, att det kristna korset från början uteslutande var ett segerns tecken, och att det först var under det av förfall präglade 900-talet som det förvandlades till det kors där en lidande frälsare ljöt döden för människornas synder. Som enda bevismaterial användes kristusbilderna i konsten. Evangelierna och Paulus och den

Litteratur

övriga äldsta kristna litteraturen nämns inte med ett ord. Det hela är alltför befängt.

Märkligt nog talar en annan anda, en renare idealitet, ur bokens båda sista uppsatser (»Rilkes gudsvision» och »Genombrottet och den svenska linjen»). Några citat: »Envar, som söker storma det högsta med sin viljas kraft kommer till korta. Han undgår ej en punkt, där han vanmäktig blir stående med tomma händer. Och med tomt hjärta.» »Det kommer en stund i alla människors liv då de uppleva kärleken som det över allting lyftande, allt förnyande.» »När våra ögon öppnats trotsa vi ej mer: vi tar emot.» »Offret i form av dagliga uppoffringar är en ofrånkomlig förutsättning för den enstaka människans liv.» (Men därjämte läser man alltjämt sådant som: »Livet bygger upp sig själv, och förlösningen ligger innesluten i dess eget väsen.») Här borde en utgångspunkt kunna finnas för förståelsen av kristendomen just som byggande på upplevelsen av en kärlekens i ödmjukhet mottagna kraft. Det är den kraften vi nu måste hjälpa fram till en maktställning i människornas hjärtan. Och så långt möjligt ska det ske i samarbete mellan alla ideella krafter; splittringen berövar oss styrkan. Men samarbetet får icke innebära svek mot outhärliga andliga värden.